

Hıristiyanlık'ta Noel Bayramının ortaya çıkışı ve Türkiye'deki yansımaları

Mehmet ESGİN

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

En genel anlamıyla Noel, Hıristiyan dinine mensup insanların İsa Mesih'in doğum gününü kutlamak için bir araya gelmesidir. Türkiye'de bazı kesimler tarafından Noel ve yılbaşı kavramlarını aynı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu görüş yanlıştır. Bunun nedeni, Noel'in İsa Mesih'in doğumunu kutlamak için tüm Hıristiyan dünyasının 25 Aralık'ta ve 6 Ocak'ta kiliselere giderek âyin yapması ve bu anlamda Noel'in dini bir kimlik taşıması, yılbaşının ise bu dinî pratikten bağımsız olarak, tüm dünya insanların bir araya gelerek yeni gelen yılı karşılamak için yaptıkları kutlamadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus, yılbaşının tamamen seküler bir olgu da olmadığıdır. Çünkü her yıl, Noel Baba, çam ağacı, hindi, içki, topluluk oluşturma, hediye alıp verme gibi adetler yılbaşında da yapıldığı için bu karışıklık olmaktadır

Anahtar Sözcükler Noel, Noel Baba, İsa Mesih, Hıristiyanlık.

Dini ve milli açıdan özel bir önemi olan, bu sebeple de müntesipleri tarafından özel bir takım ayin ve ibadetlerle kutlanan gün veya günler bayram olarak isimlendirilmektedir. Bayramlar, ya önemli bir dini olayın veya dönemin anısına ya da hasat, sağlık ve benzeri çeşitli şeylerin şükran ifadesi olarak kutlanmaktadır.⁰¹ Bayramlar bu tezahürlerle her din ve kültürde kendini belli gün ve zamanlarda gösterir. Bu doğrultuda Hıristiyanlıkta da çeşitli olaylara ve hatıralara bağlı belirli zamanlarda kutlanan bayramlar bulunmaktadır. İşte Noel de Hıristiyanlıkta kutlanan bayramlardan biridir.

Noel'in Tarihi Süreci

Hıristiyan bayramları kaynağı açısından, Yahudilik ve Müslüman bayramlarından farklılık gösterir. Yahudilikte olduğu gibi doğrudan Kutsal Kitaba dayanmamaktadır.⁰² Müslüman bayramlarından farklı olarak da birinci planda Allah'a yaklaşmayı ve mağfiret dilemeyi amaç edinmeyen bu bayramlar; bizzat Hıristiyanlar tarafından tarihi süreç içerisinde daha çok yaşanmış hatıraları canlandırmaya yönelik kutlamalardır.⁰³ Bu kutlamalar zamanla pagan kültür-

01. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Vadi Yayınları, Ankara,1998), s.61.

02. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9 (Ocak-Nisan 2000), s.8.

03. Sargon Erdem, "Bayram" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V, (İstanbul,1992) s.259;

KANYAKÇA

Esgin, Mehmet. "Hıristiyanlık'ta Noel Bayramının ortaya çıkışı ve Türkiye'deki yansımaları," *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2,2 (2012/2), ss. 85-96.

lerden de etkilenmişlerdir.

Hıristiyanlık, İsa Mesih merkezli bir din olarak bilinmekte ve bu dinin inanç, ibadet ve ahlaki öğretilerinin tamamı İsa Mesih'in kimliği ve kişiliği etrafında odaklanmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, onun hayatı ve söylemleri, Hıristiyanlıktaki tüm inanç, ibadet, tören ve kutlamaların temelini oluşturmaktadır. Özellikle İsa Mesih'in mucizevi olarak babasız doğumu, (Matta:18-23; Luka1:26-38) Hıristiyan İnançına göre çarmıhta ölümü (Matta27:33-50) ve üç gün sonra dirilmesi, (Matta28:1-9) hem Hıristiyan ilahiyatın temelini oluşturmakta hem de İsa Mesih'i anma ve kutlamaların kaynağını oluşturmaktadır. İsa Mesih ile ilgili bu olaylar, onun inkarnasyonu, yani insan bedenine bürünerek dünyaya gelişi ve öldükten sonra dirilişi şeklindeki iki ana olayın çevresinde odaklanmaktadır.⁰¹ Bu tarihi süreç içinde İsa Mesih'in hayatındaki çok önemli bu iki olayı anmaya yönelik olarak başlatılan bu kutlamalar, sonraki dönemlerde artarak İsa Mesih'in hayatındaki hemen her önemli olayı kapsar hale gelmiştir. Böylece günümüzdeki Hıristiyanlıkta İsa Mesih'le ilgili olarak kutlanan bayramların tamamı zaman içerisinde kademeli ola-

rak ortaya çıkmıştır.⁰² İsa Mesih'in doğumu ile ilgili ilk dönem Hıristiyanlıkta kutlama anlayışı oluşmamış ve Hıristiyanların ilk üç yüzyılda kutladığı birkaç bayram arasında İsa Mesih'in doğumu (Noel veya Christmas) adlı her hangi bir bayrama rastlanmamıştır.⁰³ Bu dönemde, İsa Mesih'in doğumuyla ilişkilendirilecek tek kutlama ise, bazı Doğu Kiliselerinin İsa'nın kurtarıcılık göreviyle ortaya çıkışının alameti olarak Yahya peygamber eliyle vaftiz oluşu anısına icra ettikleri 6 Ocak'taki Epifani'nin⁰⁴ İsa Mesih'in vaftizini teşkil ettiği belirtilmektedir. Epifani kutlamalarının ortaya çıkmaya ve yaygınlaşmaya başladığı dönemde, Hıristiyan dünyasının her hangi bir yerinde İsa Mesih'in doğumunu kutlama geleneği henüz oluşmamıştır. İsa Mesih'in doğumuyla ilgili kutlamanın, ilk defa IV. yüzyılın ortalarına doğru, tahminen 336 yılında Roma Katolik kilisesinde başladığı ve bu kutlamalar için de 25 Aralık tarihinin esas alındığı yaygın biçimde kabul edilmektedir.⁰⁵

02. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma, *Dini Araştırmalar*, 3,9 (Ocak-Nisan 2000), s.8; Hidayet Işık, "Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7 (Konya 1997) s. 457.

03. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.121.

04. Epifani:'görünüş',tezahür'manalarına gelmekte ve kiliseler arasındaki farklı algılama biçimine rağmen genel manada kurtarıcı İsa'nın tezahürü görülmesini ifade etmektedir.

05. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.121; Bkz: Mahmut Aydın, *Hıristiyanlık, Yaşayan Dinler* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara,2010) ss.100-101.

Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.24; S.G.F. Brandon, "Christmas" *A. Dictionary of Commperative Religion*, (New York: 1970) s.195; Ali Erbaş, "Noel ve Yılbaşının Dini ve Kültürel Boyutu" *İlim ve Sanat*, III- IV, sayı, 46-47 (İstanbul,1997) ss.143-144.

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4, (Ankara 2000) s.115.

Doğu Kiliselerinde ise, İsa Mesih'in doğumunu bir bayram olarak kutlama anlayışı V.yüzyıldan itibaren teşekkül etmiş ve Doğu Kiliseleri, İsa Mesih'in doğumunu farklı bir tarihte kutlamıştır. Bu bağlamda Athos Manastırının keşişleri ile Kudüs'teki Grek Cemaati hariç Yunan Kilisesi batıyla aynı tarihte, Rus Kilisesi 7 Ocak 'ta Ermeni kiliseleri ise 6 Ocak'ta bu bayramı kutlama geleneğini oluşturmuş⁰¹ ve böylece Hıristiyan kiliselerinde, Noel kutlama zamanı belirlenmiştir.

Türkçede yanlış olarak miladi takvimin yılbaşı ile özdeşleştirilen Noel, Latince'de "Tanrı'nın doğum günü" anlamına gelir. Yine İsa Mesih'in doğum günü kutlamasını ifade eden 'dies natalis' (doğum günü) teriminin Fransızca karşılığı (*Noël*) dır. Bu terim diğer Batı dillerinde II natale (İtalyanca), cristes-maesse (eski İng.), kerst-misse (Danca) gibi kalıplarla karşılanmış, günümüz İngilizcesine de Christmas şeklinde geçmiştir ⁰² Noel kavramının Hıristiyanlarca kullanım sürecinde bu şekilde ortaya çıkmış oluyordu.

Buna göre İngilizce orijinali

01. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9 (Ocak-Nisan 2000), s.12-13; Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, (Ankara 1995) s.79; Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması" *Dini Araştırmalar*, 3, 8, (Eylül-Aralık 2000) s.29-30.

02. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII (1996) s.201; Galip Atasağın, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Dini Semboller* (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2002) s.267; *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, II. (İstanbul: Ansiklopedi Yayınları,1999) s.96.

"Christ's mass" (İsa'nın ayini) olan Christmas ise Noel'de Mesih'in doğum günü için yapılan ayin ve kutlamadır. Eski İngilizcede "Cristes maesse" olarak 1123'te ortaya çıkmış, 1568'den itibaren Christmas olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bayramda İsa Mesih "evrenin nuru" olarak gelerek insanların gönlünü aydınlatmıştır.⁰³ Bu durum Hıristiyanlıkta belli bir tarihin yıldönümü olmaktan çok, Tanrının oğlu kabul edilen İsa Mesih'in, inananlara bir ışık getirerek, Tanrı'nın, yeryüzünde cismani tezahürü olarak görünmesini ifade etmektedir.⁰⁴ Bu şekilde Noel'in oluşumu İsa Mesih'in şahsında şekillenmeye başlamıştır.

İsa Mesih'in doğum günü adına kutlanan Noel, Hıristiyanlığı benimseyen pagan Roma halkının; güneşin doğumunu kutlama konusundaki eski Paganist alışkanlıklarını terk edememiş ve senkretize ederek bu geleneği, Hıristiyan inancı ile bütünleştirerek devam ettirmişlerdir. Buna bağlı olarak pagan kültürüne ait olan "Yenilmez Güneş" figürünü günah ve kötülüğü ortadan kaldıran karanlık ve ölümün de yenemediği bir güneş olarak gördükleri İsa Mesih'le özdeşleştirmişler ve ona münhasır kılmaya başlamışlardır. Bu kültürün etkisiyle Hıristiyanlar, İsa mesih'i dünyanın ışığı olarak algılamaya başlamış ve onun doğumunun,

03. Andrew Walls, "Christianity" *A Handbook of Living Religions*, (Ed. John R Hinnels Penguin Books, (England 1991) s.88; Hidayet Işık, "Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, s. 457.
04. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yay. 1988) s.266.

kış ekinoksundan güneşin yeniden doğduğu zamana denk gelmesi gerektiğini önemseyerek bir bayram olarak içselleştirmişlerdir.⁰¹ Böylece Pagan Romalılara ait 25 Aralık'taki "Yenilmez Güneşin Doğumu Bayramı İsa Mesih'in doğum günü bayramı haline getirilmiştir. Dolayısıyla günümüz kilise yetkilileri, İsa Mesih'in doğumuyla ilgili olarak yapılan kutlamaların temelini üç farklı unsurun birleşmesi şeklinde ifade etmek zorunda kalmıştır. Bunlar; İsa Mesih'in Beytlehim'de bir ahırda doğmuş olmasının yıldönümünün kutlaması, antik Romalıların güneş ve güneş ışığı ile ilgili kültü ve Romalıların kışın kederinden kurtulma çabalarının anlamını içermektedir.⁰² Bu süreç Noel kutlamaları şeklinde günümüze kadar gelmekteyken günümüz Noel kutlamaları eski öneminden çok şey kaybetmiştir. Artık birçok Hıristiyan İsa Mesih'in doğum günü öncesinde oruç tutmamakta ve onun doğum anını beklemeye yönelik gece ayinine katılmamaktadır.⁰³ Bunun yerine XX. yüzyıl'ın başlarından itibaren

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000), ss.124-125; Arthur Weigal, *Hıristiyanlığımızdaki putperestlik* (İstanbul, Ozan Yay.2002) ss.138-139; Günay Tümer, *Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak yay. 1988) ss.57-158; E.E, Harkness, "Christmas" *Encyclopaedia of Religion, Etidor*: Vergilius Ferm, New (Jersey 1959) ss.164-165.

02. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı, *İslamiyat*, 3, 4 (2000) ss.124-125.

03. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9 (Ocak-Nisan 2000), ss.12-13.

Hıristiyan olmayanlar tarafından da kutlanan, dinî motiflerinden arınmış, hediye alışverişi etrafında yoğunlaşan bir bayram olarak da kutlanmaya başlamıştır. Günümüzdeki yaygın haliyle ise seküler Noel kutlamasının özünde, mitolojik figür Noel Baba ve çam ağacı gibi unsurların temel rol oynadığını görmekteyiz. Hıristiyan olsun veya olmasın birçok ülke Noel Bayramı için Hıristiyanlığın yaygın olduğu ülkelerde uygulanan tatili yılbaşı tatiliyle birleştirir. Günümüz dünyasının küresel köye dönen ortamında toplumların yerel kültürlerinin iç içe girdiğide düşündüğümüzde Noel ve yılbaşı geleneği her yıl tartışılarak ülkemizde de güncelliğini korumaktadır. Ülkemizde, 1935 yılında yapılan takvim değişikliği ile günümüze kadar 31 Aralık 01 Ocağa bağlayan gece yeni yıl başlangıcı (miladi takvim yılbaşı) olarak kutlanmaktadır. Fakat bu kutlama bilinçli veya bilinçsiz olarak Noel kutlamalarıyla iç içe girmiş durumdadır. Bu sebeple Noel ve yılbaşının kutlamaları aynı tezahürleri göstermesi ayrıca İslam'ın yasakladığı eğlencelerin bu geceye hâkim olması muhafazakar toplumun tepkisine sebep olmaktadır.

Ancak Hıristiyan geleneğinin aksine Türkiye'de 31 Aralık 01 Ocağa bağlayan gece Noel olarak değil yılbaşı olarak kutlanır. Böyle olmasına rağmen Türkiye'de yılbaşı ve Noel kutlamalarının birbirinden ayrı olduğunun farkında olan halk adet, gelenek ve eğlence açısından da bu iki olguyu bilinçli/bilinçsiz karıştırmaktadır. Çünkü Hıristiyanlar Noel ve yılbaşını İsa

Mesih'in doğum günü olarak kutlanan Müslümanların çoğu yeni bir yılın gecesi olarak sosyal bir adet, modern bir dünya ile birlikte ortak bir kültürü paylaşmak adına kutlamaktadır. Görüldüğü gibi Hıristiyanlıkta dini bir mana taşırken bizdeki bir sosyal eğlencedir.

Bu seküler Noel kutlaması mitolojik figürlerden Noel Baba, Noel ağacı ve Noel hediyeleşmesi gibi olguları da beraberinde getirmiştir. Bu adetlerde çeşitli pagan topluluklarının adetlerine dayanmaktadır.⁰¹ Noel kutlamalarının yılbaşı ile aynı günlere denk gelmesiyle bu kutlamalar birleşmiştir. Aynı zaman diliminde kutlanmalarından dolayı da bir gibi algılanmıştır. Şimdi bu Noel ve yılbaşı kutlama unsurlarından bahsedelim.

Noel'in Unsurları

1-Noel'e Hazırlık

Noel'e ait unsurlara geçmeden önce İsa mesih'in doğum gününe hazırlık mahiyetinde Noel'e hazırlık ayinleri vardır. İsa Mesih'in doğumuna hürmeten bu dinin mensupları manevi hazırlık yaparlar. Buna Advent⁰² dönemi

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.131.

02. Advent: Latince "varma, gelme, geliş" anlamına gelir. Terim olarak ise iki anlama gelir. Birinci anlamı, İsa Mesih'in yaklaşan doğum gününü bekleyerek onun doğumuna hazırlanmak. Diğer ikinci anlamı ise, İsa Mesih'in kurtarıcı ve yargılayıcı olarak büyük bir kudretle ahir zamanda tekrar gelişini ifade eder. (bkz. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.131; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s.17.

denir. İsa Mesih'in doğumuna manen hazırlanmak için teşkil eden Advent, Noel gününden öndeki dördüncü pazara gününde başlamaktadır. Bu dönem aynı zamanda kilise takviminin de başlangıcını oluşturmaktadır.⁰³ Bu doğrultuda Advent dönemi anlayışı Paskalya öncesindeki Lent⁰⁴ uygulamaları kadar katı olmamıştır. Günümüzde Advent döneminin orucu ve kefareti perhize dönüştürülmüştür. Yine Advent içinde yer alan Ember Günleri⁰⁵ ile İsa Mesih'in doğum günü öncesinde ki gün hariç, diğer günlerde, herhangi bir oruç tutulmamaktadır.⁰⁶ Görüldüğü üzere Noel'e hazırlık süresince Noel Hazırlık Orucu tutarlar, tövbede bulunup ve Kitab-ı Mukaddes'ten parçalar okunarak manevi bir arınmaya giderler. Noel'den önce dört haftanın (Advent) yanı sıra 25 Aralık 6 Ocak arasında on iki günün de kutsallığı söz konusudur.⁰⁷ Muhtemelen önce-

03. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9, (Ocak-Nisan 2000) ss.12-13

04. Lent: Kilisenin insanları günaha kurtarmak için özel bir faaliyet ve gayret göstermeye çağırdığı Paskalya öncesindeki kırk günlük kefaret dönemini ifade eder. (bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s.234.)

05. Ember Günler: Hıristiyanlıkta yılın yaklaşık üçer ay eşit aralıklarla, dört ayrı döneminde tutulan oruç günleri kastedilmektedir. (Ayrıntılı bkz. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, (Ocak-Nisan 2000) 3, 9, ss.12-13.)

06. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) ss.126-127; Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9, (Ocak-Nisan 2000) ss.10-11.

07. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet*

leri dindar Hıristiyan toplulukları arasında ortaya çıkan bu hazırlık devresi, birkaç yüzyıllık kademeli bir oluşum süreci sonunda yaygınlaşarak bütün Hıristiyan dünyasını kapsar hale gelmiştir ve sonuçta Advent dönemi denilen, İsa Mesih'in doğumu kutlamalarına hazırlık devresi ortaya çıkmıştır.⁰¹ İsa Mesih'in doğum anı olarak kabul edilen gece yarısı çeşitli dua ve ilahilerle beklenmekteydi. Bu bekleyişin sonunda ise, tam gece yarısında Evharistiya gerçekleştirilmekteydi. Başlangıçta Noel günü kilisede icra edilen tek Evharistiya ayini iken bir zaman sonra ayinlerin sayısı üçe çıkarılmıştır. Daha sonra bunlara Noel ilahileri de eklenmiştir.⁰² Bütün bu manevi hazırlıklar Noel kutlamalarının bir dinî unsur taşıdığını göstermektedir.

2- Noel Baba

Noel bayramının temel unsurlarından biri Noel Babadır. Noel Baba efsanesi Anadolu'da yaşamış Aziz Nicolas ile ilişkilendirilir. Aziz Nicolas MS. 300 yıllarında Patara (Fethiye yakınlarında bir antik kent) olarak bilinen Demre (Antalya-Kale) 'de doğmuştur. Onun çocukluk ve gençlik dönemlerinin güzel olaylarla dolu olduğundan söz edilir. O, Myra'da yani bugünkü Antalya'ya bağlı Fenike Kaş üzerinde bulunan şu anda

Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, s.202.

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşumu" *Dini Araştırmalar*, 3, 8, (Eylül-Aralık 2000) s.33.
02. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma" *Dini Araştırmalar*, 3, 9 (Ocak-Nisan 2000), ss.13-14; Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.202.

Kaş ismini alan Demre ilçesinde Başpiskoposluk yapmıştır. 6 Aralık 343'te öldüğü ifade edilen Aziz Nicolas'ın anısına her yıl Hıristiyanlar tarafından, 6 Aralıkta dinî törenler düzenlenir. Aziz Nicolas'ın ünü önce İtalya'da IX. yüzyıldan sonra Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde yayılmıştır. Noel Baba halk arasında Hıristiyanlığın en önemli kültür öğelerinden biri olarak ün kazanmıştır. İhtiyaç sahiplerine ve çocuklara yardımcı olmayı seven Noel Baba, hediyelerini vermek için bir eşek veya ren geyiğiyle koşulu bir kızağa binerek gizen; sırtında içi dolu bir heybe ile dolaşan, bu armağanları evlere bacadan bırakan bir kişidir. Bacadan indiği ve armağanları bıraktığı öyküsü yaygınlaşmıştır.⁰³ Aziz Nicolas zamanla, önce Almanya'da olmak üzere birçok ülkede Noel Babaya dönüşmüştür. Amerika'ya yerleşen Hollandalı göçmenler Noel baba geleneğinde birlikte götürdüler. Uzun, zayıf bir aziz olarak tanınan Noel baba, burada şişman ve neşeli bir adama, piskoposluk kıyafeti de kırmızı bir giyesiyeye dönüştürülmüştür.⁰⁴

Varlığının tamamen mitolojik öğelere dayandırılan Aziz Nicolas ile özdeşleştirilen Noel Baba, denizcileri koruması ve kurtarması şeklindeki mitolojik rivayetlerde vardır. Buna göre Yunan mitolojisindeki Poseidon'a (Yunan mitolojisinde denizler, depremler ve atlar tanrısı.) dayandığı söy-

03. Hidayet Işık, "Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, s. 459.

04. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.202.

lenmektedir. Çünkü mitolojideki bu Poseidon da denizcilerin ve çocukların koruyucusu olarak bilinir. İşte bu mitoloji kahramanı senkretize edilerek turizm gayesiyle önce Aziz Nicolas'a, sonra da Noel Baba'ya dönüştürülmüştür⁰¹ Bununla da yetinilmeyerek 1981 yılından itibaren her yıl Antalya-Demre'de Noel Baba şenlikleri düzenlenmeye başlanmıştır. Hıristiyan cemaatin bulunmadığı bu yerde yeniden restore edilen kilisenin bahçesine bir de Noel Baba heykeli dikilmiştir.⁰² Bütün bu çalışmaların, kültürel etkileşimin ne kadar etkili olduğunu göstermekle beraber toplumların dini kutlamaları 'kültür şenlikler' şeklinde de algılayarak kutladığını göstermektedir. Ancak İsa Mesih'in doğum gününde, çocuklara hediye dağıtan efsanevi şahsiyet Noel Baba'nın efsane olduğu ve bunun Aziz Nicolas ile her hangi bir ilgisinin olmadığı belirtilmektedir.⁰³ Günümüzdeki Noel Baba imajı, Kuzey Avrupa ülkelerine, Almanya'dan yayılarak aşina hale gelmiş ve dini-sosyal bir fenomene dönüşmüştür. Buna göre, Noel Baba, Noel kutlamalarının bir unsuru iken zamanla yılbaşı kutlamalarının vazgeçilmez bir öğesi haline almıştır. Bu durum iki kavramı iç içe sokarak yanlış anlaşılma sebebi olmuştur.

01. Hidayet Işık, "Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, s.460.

02. Osman Cilacı, "Hz. İsa Noel ve Yılbaşı" *Diyanet İlmî Dergi*, XX, 4, (Ekim-Kasım-Aralık 1984) s.4.

03. Mehmet Katar, Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı, *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.131; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 58.

3- Noel Ağacı

Noel Baba ile birlikte tanıştığımız bir diğer âdet de yılbaşında çam ağacı süslemektir. 25 Aralık'ta eski bir putperest âdeti olan 'tutuşturma ateşleri' âdetinin varlığını ve Noel'in Epifani'den ayrılmasından sonra, bu ateşlerin festival günü olan 6 Ocak'a kadar tutuşturulduğunu ifade eder. Bu aydınlatmalar Yule (güney ve kuzey yarım kürede kutlanan pagan festivallerinden bir tanesidir. Kuzeyde 22 Aralık, güneyde ise 21 Haziran tarihlerinde kutlanır.) kütüğünün yansımasında ve Noel ağacındaki kandillerde yaşamaya devam etmektedir. Hatta günümüzde de bütün Noel süslerinin 6 Ocak günü (on ikinci gece) veya öncesinde kaldırılması doğru kabul edilmektedir.⁰⁴ Çam ağacındaki bu aydınlatmaların Yule Festivalinden kaynaklandığı, o mumların ölümsüzlüğü temsil ettiği, kötü ruhları ve canavarları kovduğuna inanılır. Buna göre Çam ağacının Yunan-Roma Pagan kültürlerindeki Yunan Tanrısı Attis'e yönelik ta'zimden kaynaklandığı söylenir. Buna göre Attis'in çam ağacında yeniden vücut bulduğuna ve çam ağacına bereket sembolü diye tapınılmaktaydı.⁰⁵ Bir başka görüş ise Noel ağacının eski bir İskandinav Efsanesine dayandığı yönündedir. Buna göre İskandinav tanrılarında Odin'in kendisini feda edişi Hıristiyanlarca, İsa'nın çarmıha gerilişine benzetilmiştir.⁰⁶

04. Arthur Weigall, Hıristiyanlığımızdaki putperestlik, s.142.

05. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.201.

06. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet*

Hıristiyan dünyası, Noel'in gelişini kutlamak adına üzerini çeşitli süslerle bezediği suni ya da gerçek çam ağaçlarını her evin salonuna süs amaçlı koymaktadır. Aynı durumun Türkiye'de yaşandığını söylemek mümkündür; ancak Türkiye'de uygulamanın farkı bunun tek bir gün, yani yılbaşı için yapıyor olmasıdır. Noel ağacı, önce "dünya ağacı" simgesi şeklinde tasavvur edilirken daha sonrada "İsa'nın ağacı" olarak tasvir edilmiştir. Haçın yerden göklere çıkan bir ağaç olarak görülmesi şeklinde inanışlar da mevcuttur.⁰¹ Bu bağlamda, her ne kadar çam ağacı dinî bir bayram olan Noel'in sembolü olsa da, "Hıristiyan dünyasında ağacın asıl ve en önemli sembolü, İsa mesihin çarmıha gerildiği ağaçtır. Çünkü o, cennetteki hayat ağacından yapılmıştır ve ölüleri diriltme özelliği vardır. Noel Baba gibi eski pagan kültürlerden Hıristiyanlığa girmiştir.⁰² Başka bir görüşe göre, İlk defa 1521'de Alsace'de⁰³ veya 1605'de Almanya'da ortaya çıktığına⁰⁴ inanılan Noel ağacı,

Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, s.201.

01. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.202;

Hidayet Işık, "Dini Köken Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü.İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı, 7, s. 462.

02. Ergün Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü* (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004) s.101; Petek Ersoy, Cumhuriyet Döneminde Yılbaşı Kutlamaları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (Ankara 2008) ss.24-25.

03. Galip Atasağun, *İlahi Dinlerde(Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, s.272.

04. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.202; Hidayet Işık, Dini Köken Açısından Noel

başlangıçta Ren Nehri kıyılarında Noel arifesinde Misterlerin⁰⁵ cennet ağacını temsil ediyordu. İsa Mesih'in tevhit dini Antik Pagan inançlarıyla tanınmaz hale getiren batı insanının aslında Firig'ya Ana Tanrıçası Kybele'nin sevgilisi Attis'in kültü olan çam ağacı olduğu görülür. Efsaneye göre Kybele Attis'e âşık olur ve onun evlenmesine müsaade etmez, bunun üzerine Attis protesto mahiyetinde kendini hadım eder. Kybele bundan pişmanlık duyar ve onu çam ağacı yaparak kutsal kılar. Daha sonra bu kutsallık Romalılara geçmiştir.⁰⁶ Görüldüğü gibi yılbaşı gecelerini süsleyen çam ağacının yeni yıla girmekle hiçbir ilgisi yoktur. Ağaca asılan küçük ay, güneş ve yıldız süsleri de Babil tanrısının simgeleri olup Hıristiyanlığa Yunan ve Roma yoluyla girerek zamanımıza kadar gelmiştir.⁰⁷ Bu pagan unsurlar eski adetlerini terk edemeyen ve gereği gibi Hıristiyanca eğitilemeyen halk tarafından dinsel-

ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, s.462; John F. Baldovin. "Christmas" *The Encyclopoedia of Religion* (Ed.M. Eliade) New York 1987, III, s.461; Kitab-ı Mukaddes, (İstanbul,1974) Matta 2:1-12.

05. Mister: Genel ibadetle beraber mevcut olan fakat iç yüzünde gizli olan, yalnız bilenlere mahsus, ancak sırdaşlar tarafından bilinmesi gerekli olan mezhepler bütünü.

Hıristiyanlıkta; Müminin inanması gerektiği, fakat aklın üstünde olduğu için anlayamadığı, iman eseri olarak kabul ettiği içe doğuş, sezgi, ilham yoluyla bilinen itikatlardır. (Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, (Ankara,2011) s.18.

06. Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, (Konya: Damla Ofset, 1996) s.129.

07. Bülent Şenay, "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s.202; Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.131.

leştirilerek Hıristiyan bayramlarının bir unsuru haline gelmiştir. Fakat bugün Noel'in de yılbaşı kutlamalarıyla zamansal olarak örtüşmesi bu olguları kaynaştırarak Hıristiyan olmayan halklarında bu uygulamaların içine çekilmesine sebep olmuştur. Farkında olmadan yılbaşı kutlamalarında Noel'e ait unsurlar birer eğlence ritüeli olarak yapılar hale getirilmiş olup halk da buna alıştırmıştır.

4-Hediyeleşme ve Tebrikleşme

Noel bayramı müntesiplerinin yerine getirdiği başka bir unsurda hediyeleşme ve tebrikleşmedir. Noel hediyeleri ve kartları pagan kültürüne ait farklı unsurlar da zamanla bu kutlamaların bir parçası haline gelmiştir.⁰¹ Noel sezonu, dikkat çekecek şekilde birçok ülkede ekonominin canlandığı bir dönemdir. Satışlar neredeyse tüm perakende sektörlerde hızlı bir şekilde artar. Noel'de satış yerleri hediyeleşme eşya ve dekorasyon malzemelerine ağırlık verdiği gibi yeni ürünleri de müşterilerle tanıştırır. Birçok ülkede bu sezonun adı 'Noel alışveriş mevsimi' olarak geçer ve genellikle sezonun açılışı, her yıl kasım ayının dördüncü perşembe günü kutlanan Şükran Gününün ertesi günü olan Cuma günü kabul edilir.⁰² Yılbaşında hediye alma verme geleneğinin oluşumuna ilişkin olarak ekonomik açıdan festivallerin varlığı etkili olmuştur. Bu durum

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) s.131.

02. Pervin Ergün, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004) s.104.

Noel'e de damgasını vurmuştur. Buna göre yeni yıl hediyesi olarak mutfak, giyim, süslenme vb. alışverişi de beraberinde getirerek ekonomik açıdan da bir canlanma sağlamaktadır.⁰³ Toplu olarak hediye verme, yeni bir yıldan beklentiler doğrultusunda birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesi ile de bir festival olarak ayınle ilgili formları barındırır ve işlevini sağlar.⁰⁴ Bu durumda altı çizilmesi gereken nokta, yeni bir yıla girerken hediyeleşmenin çoktan evrensel bir davranışa dönüştüğüdür. Bunun nedeni ise küreselleşmenin pek çok dünya kültüründe olduğu gibi, Türk kültürünü de derinden etkilemiş olmasıdır. Bu gelenek de diğerleri gibi eski Pagan kültürlerinden Hıristiyanlığa geçmiştir. Eski Roma da bu Noel'de olduğu gibi Saturnalia (Eski pagan Roma bayramı)17-24Aralık'ın karakteristik bir özelliğidir.⁰⁵ Hediyeleşmenin devamı olarak posta kartlarıyla tebrikleşme âdeti de XIX. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bugün bu hediyeleşme ekonomik bir boyut kazanmıştır. Bu duruma İncil'den de deliller getirerek dini boyut kazandırmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlar bunu İncil'de

03. Pervin Ergün, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004) s.104.

04. Aysun İmirgi, "Festivaller: Ankara'da T.C. ve ABD Uyuşuklarının Yeni Yıl Kutlamalarının Halkbilimi Açısından İncelenmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. Üniv. s.35-36; Petek Ersoy, "Cumhuriyet Döneminde Yılbaşı Kutlamaları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme" s.41-45.

05. Hidayet Işık, "Dini Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı" *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, s. 462.

(Matta2:1-2), geçen çobanların çocuk İsa'ya takdim ettikleri hediyelerden geldiklerine inanmaktadır. Bu da gösteriyor ki Noel'deki bu hediyeleşme ve tebrikleşme normal bir adet olmayıp dinî içerik taşımaktadır.

5-Noel Kutlamalarına Gelen Tepkiler

Noel, dinî kaynaklı bir bayram olup tarihi pagan adet ve kutlamalarına dayanmaktadır. Noel'in bu halde kutlanmasına bazı heretik Hıristiyan gruplar karşı açıkça tavır almışlardır. Genelde bu grupların resmi Hıristiyanlığın dışında olduklarını görmekteyiz. Hıristiyanlığın üç büyük kilisenin tarihi sosyolojik bir sonuç olarak Noel'i kabul ettiği söylenebilir. Bunların dışında itiraz edenler İngiltere'de püritenler,⁰¹ barbar ve pagan adetlerin kalıntısı olduğundan, Noel kutlamalarını tamamen ortadan kaldırmak için uğraşmışlardır.⁰² Noel Baba yortusunun gerçek olmadığı İngiliz Durkan Başpiskoposu Dr. Davit Jenkis tarafından da açıklanmıştır yine, değişik dillerde yayınlanan ve her ay yaklaşık yedi milyon nüshası bedava dağıtılan "The Plain Truth" dergisi, her yıl Kasım sayısında Noel ve yılbaşının kutlanmaması için bir kampanya başlatmakta, ancak başarılı olamamaktadır. Çünkü mesele, ekonomik boyutun ön plana çıktığı çok yönlü bir özellik kazanmıştır. Amerika'nın Pasadene kentindeki "Worldwide Church of God" adlı kilise teşkilatı da

01. Püritenler: Hıristiyanlıkta XVI. yüzyılda aşırı İngiliz Protestanların oluşturduğu bir dinsel hareket.

02. John F. Baldovin "Christmas" The Encyclopoedia of Religion, III, s.460.

Noel'le ilgili bir kitapçık yayınlamış, bu kitapçıkta Noel ve ona bağlı meselelerin putperest kökenine ve onların Eski İkel Babil'e kadar giden uzantılarına dikkat çekmiştir. Türk Ortodoks Patrikliği de, Noel bayramıyla yılbaşı eğlencelerinin bir ilgisinin olmadığını, yılbaşının tamamen seküler bir olay iken, İsa Mesih'in doğumu hatırasına kutlanan Noel'in, Müslümanların Ramazan ve Kurban Bayramları gibi, Hıristiyanlıkta dini bir bayram günü olduğunu açıklamış, Noel Baba'nın ise bir efsane olduğunu beyan etmiştir.⁰³ Bu bağlamda her yıl Noel sezonunda ve yılbaşında, ülkemiz ve Batı medyasında çeşitli yayınlar yapılmakta, Noel'in gerçek yönünü aksettiren yazılar yayınlanmaktadır. Bu tür yayınlar günümüz Hıristiyanlığının resmi görüşünü yansıtmamakla birlikte, bugünkü Noel kutlamalarında birçok Hıristiyan'ın da rahatsız olduğu gösteren tepki yazılarını görmekteyiz.

Sonuç

Sonuç olarak kilise, birçoğu Hıristiyanlık öncesindeki çeşitli pagan toplumlarının adetlerine dayanan bu uygulamaların bir kısmını benimsemiş ve Hıristiyanlaştırmıştır. Benimsemediklerini ise, ortadan kaldırmaya veya daha Hıristiyan'ca bir biçime kavuşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda halkı bu bayramı Hıristiyanlığa yakın davranışlarla kutlamaya, özellikle de, yoksullara yardım etmeye teşvik etmektedir. Zamanla yoksullara yar-

03. Hidayet Işık, "Dini Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı," S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 7, s. 463.

dım etmek bir davranış haline gelmiştir. Fakat bunun yanında da aşırı tüketimden kendilerini koruyamamış, evlere yeşil çelenk asma ve çam ağacı süsleme gibi eski pagan unsurların etkisinden kurtulamamıştır.⁰¹ Noel, pagan bir unsurken tarihi süreç içinde Hıristiyanların bayramı şekline dönüşmüştür. Hıristiyan batı kültürünün yayılmasıyla hıristiyan olmayan ülkelere de kutlanmaya başlamıştır. Bu kutlamaların temelinde tüketim ve eğlence unsurları vardır. Hıristiyan azınlıkların olduğu ve müslüman birçok ülkede Noel yılbaşı olarak resmi tatil olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki Müslümanlar aslında Türkiye'de Noel'i değil yılbaşını kutlarlar. Bununla birlikte birçok Türk vatandaşı 31 Aralık'taki yılbaşı gecesi ni, Hıristiyanların Noel kutlamalarına benzer şekilde hindi yiyerek, Yılbaşı ağacı süsleyerek, Noel Baba'lı kartlar göndererek kutlarlar. Bu kutlamaların genelde bir dini içeriği yoktur. Sadece eğlenmek amacıyla kutlanır. Fakat Türk insanını bu tür yabancı kültürlerin olumsuz etkisinden korumak için kendi değerleri doğrultusunda yönlendirilmesi ve kendi kültürlerine ait bayramları kutlamayı teşvik edici tedbirler almak zorundayız. Bu kavram kargaşasından uzak durmak ve kutlamalara önlem olarak kendi kültürel mirasımızdan, dinî anlayış ve heyecanından kaynaklanan değerleri gelenek ve adetleri gündemde tutarak yaşat-

01. Mehmet Katar, "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" *İslamiyat*, 3, 4 (2000) , s.131.

maya çalışmakla mümkündür. Buna bağlı olarak böyle zamanlarda kaynağı kendi kültürümüz olan alternatif faaliyetlerin, eğlencelerin geliştirilmesi ayrı bir önem kazanmıştır. Her toplum ancak kendi bayramlarıyla içselleşerek mutlu olmalıdır.

Abstract

[Appearance of the Christmas in Christianity and its reflections in Turkey]

The most common meaning of Christmas is that to come together of people belonging to the Christian religion to celebrate the birthday of the Jesus Christ. For some, Christmas and New Year in Turkey is recognized as the same concepts. But this view is incorrect. This is because all of the Christian world go to the churches to celebrate the birth of Jesus and do rituals of the Christmas on December 25 th and January 6 th. In this sense, Christmas becomes a religious identity, regardless of religious practice, and also in Christmas all people around the world come together to celebrate the New Year. Furthermore, there is another point to be noted here that the Christmas (celebration of December 31th, the birth of Jesus) is not purely a case of secular. Confusion occurs because each year other rituals of Christmas such as Santa Claus, pine tree, turkey, drinking, gathering, and exchanging gifts are performed at Christmas.

Key Words Christmas, Santa Claus, Jesus Christ, Christianity.

Kaynakça

Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya: Damla Ofset,1996.

Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1995.

Aydın, Mahmut, *Hıristiyanlık, Yaşayan*

Dinler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2010.

Ataşağın, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudili, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık 2002.

Baldovin John F. "Christmas" *The Encyclopoedia of Religion* (Ed.M. Eliade) New York 1987.

Brandon S.G.F. "Christmas" *A Dictionary of Comperative Religion*, New York 1970.

Cilacı, Osman, "Hz. İsa, Noel ve Yılbaşı" *Diyanet İlmi Dergi*, XX, Sayı, 4. Ekim-Kasım-Aralık 1984.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, Ansiklopedi Yayınları,1999.

Erbaş, Ali. "Noel ve Yılbaşının Dinî ve Kültürel Boyutu" *İlim ve Sanat*, III- IV, sayı, 46-47. İstanbul,1997.

Ersoy, Petek, Cumhuriyet Döneminde Yılbaşı Kutlamaları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2008.

Erdem, Sargon, "Bayram" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V, İstanbul, 1992.

Ergün, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi yay. Ankara,1998.

Harkness, R.E.E. , "Christmas." *An Encyclopoedia of Religion*, Etidor: Vergilius Ferm, New Jersey, 1959.

İmirgi, Aysun. "Festivaller: Ankara'da T.C. ve ABD Uyrukluların Yeni Yıl Kutlamalarının Halkbilimi Açısından İncelenmesi," *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ank.Üniv. 2003.

Işık, Hidayet, Dini Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı" *Selçuk Üniversitesi İlahi-*

yat Fak. Dergisi, 7: 447-468, Konya, 1997.

Katar, Mehmet, Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma, *Dini Araştırmalar*, 3,1, 9: 7-27, Ocak-Nisan 2000.

Katar, Mehmet, Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı, *İslamiyat*, 3, 4: 115-131, Ankara, 2000.

Katar, Mehmet Hıristiyanlıkta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşumu, *Dini Araştırmalar*,3, 8: 23-46, Eylül-Aralık 2000.

Kitab-ı Mukaddes, İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketleri, 1974.

Restad, Penne L. *Christmas in America: A History*, New York, Oxford University Press, 1995.

Tümer Günay, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011.

Tümer Günay, Küçük- Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak yayınları, Ankara, 1988.

Şenay, Bülent. "Noel" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, İstanbul, 1996.

Walls, Andrew, "Christianity" *A Handbook of Living Religions*. (Ed. John R Hinnels) Penguin Books, England, 1991.

Weigal, Arthur, *Hıristiyanlığımızdaki putperestlik*, İstanbul, Ozan Yay. 2002.